

темпорального та модального конструктив семантичної формули, роль внутрішнього і зовнішнього контексту в формуванні і вираженні компонентів семантичної структури речення, представлено фонд семантичних варіантів ірреальних бажальних речень.

Ключові слова: семантика, кон'юнктив, ірреальне бажання, контекст, семантичний варіант.

Summary. *The article analyzes peculiarities of the semantics of irreal wish syntactic constructions with the conjunctive. We have identified the nature of interaction between the temporal and the modal constructs of the semantic formula, the role of the internal and external context in the formation and the expression of the components of the sentence semantic structure and presented a body of semantic variants of irreal wish sentences.*

Key words: semantic, conjunctive, irreal wish, context, semantic variant.

УДК 398.8: 94(477)“16”

Пастух Т.А.

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В ПІСЕННОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Безцінним надбанням українського народу протягом його багатовікової історії була і залишається дивовижна фольклорна спадщина.

Роль та значення художнього творення в житті будь-якої нації надзвичайно великі. З цього приводу слід відмітити, що фольклор складається не лише з окремих видів народного мистецтва, але й увібрав в себе також естетичний, правовий, моральний, світоглядний, улітарний досвід сотень поколінь. Таким чином, пізнання минулого своєї країни навпрямки пов'язано з дослідженням і вивченням її фольклорного доробку. Характеризуючи його, можна сміливо сказати, що фольклор – це не тільки явище спільної праці, колективної діяльності людей, це ще й, фактично, традиція і дійсність, в якій живе людина. Видимо і невидимо він присутній у звичаях, способі діяльності, поведінці [2,3]. Саме фольклор за будь-яких умов залишався важливим фактором збереження національної самосвідомості, мови й культури.

Українська народна творчість завжди залишалася предметом ґрунтовних студій чималого кола дослідників. Зокрема, питанню вивчення пісенного фольклору присвятили свої праці такі видатні фольклористи та науковці, як: М. Максимович, М. Костомаров, І. Срезневський, А. Метлинський, П. Куліш, І. Франко, М. Грушевський, П. Житецький, О. Потебня, М. Сумцов, К. Грушевська, С. Грица, М. Грицай та ін. Ними чимало зроблено в напрямку накопичення і осмислення фольклорних творів, розв'язання низки проблем, винесення важливих припущень та висновків. Опрацьовувалася дослідниками й проблема відображення визвольної війни в пісенному фольклорі. Однак при цьому все ж залишаються певні прогалини, пов'язанні, передусім, з тривалою ідеологічною експансією шовіністичної царської і тоталітарної радянської епох, яка характеризувалася перекрученнями сторінок вітчизняної історії та культури, вилученням з наукового обігу численних праць дослідників козащини, замовчуванням документальної бази подій того періоду. Таким чином, означені причини зумовлюють високий ступінь актуальності досліджень пісенного героїчного епосу України на сучасному етапі, а тому потребують подальшого вивчення.

Наразі, ми поставили своїм завданням розглянути окремі пісні доби Хмельниччини, аби з'ясувати, які саме військові баталії та в якому ракурсі зберіг в пам'яті народ і чи простежується зв'язок даних творів з історичною дійсністю.

Події визвольної війни 1648-1654рр. зафіксовано у фольклорних творах різних жанрів. Не міг український народ у своїх піснях, думках, легендах та переказах не розповісти про героїчну боротьбу козацтва за свободу і волю. І хоч багато з того, що “прославлено істориками, залишається народові невідомим, а багато чого з того, що народ прославляє, важко буває відшукати в писаних історичних матеріалах“, саме фольклор став народним літописом звитяжної боротьби проти загарбників [4,2].

В пісенному фольклорі побутують різні варіанти зображення одних і тих самих подій. Слід зауважити, що хронологія війни і в думках, і в історичних піснях в принципі збережена, хоча основна увага в них здебільшого звернена до персонажів. При цьому деякі моменти народ повністю

проігнорував, або ж торкнувся їх тільки мимоволі, що викликає подив з боку історичності.

Так, знайомлячись з пісенним фольклором, ми не зустрічаємо чіткого пояснення причини виникнення війни, мотивів окремих політичних дій, а весь період боротьби оспіваний наче в загальному. Однак, незважаючи на це, в нашій уяві все ж вимальовується доволі однозначна картина, що в головному співпадає з даними історії як науки.

Пояснюючи дану особливість фольклору середовищем його виникнення, С. Грица пише: "...це одна з найдавніших форм творчої діяльності людини, адекватна з її психофізіологічними, інтелектуальними та естетичними потребами, передана міжпоколінно, переважно усно, що розвивається за природно-раціональними моделями, детермінованими конкретним середовищем його виникнення й розвитку та особистістю індивіда, що його відтворює" [1,39].

Розглядаючи історичні пісні, М. Гоголь застерігав, щоб дослідник не шукав в пісні точних дат та місця подій, бо їх там може не бути, але що стосується почуттів, переживань та духу епохи, то це він знайде в повній мірі.

У свою чергу, відомий дослідник народної творчості М. Костомаров, вивчаючи питання пісенного фольклору, як історичного джерела, вважав історичну пісню в цьому процесі другорядною, так як в ній "квіти фантазії часто закривають істинну", але водночас, на його думку, пісні яскраво відбивали народний світогляд, з огляду на оточуюче середовище і в цьому "найважливіше та незмінне достоїнство пісень" [4,48]

Виникнення історичної пісні науковці відносять до XIV-XV ст. і схильні пояснювати важкими умовами, в яких перебували українці через безперервні ворожі напади, що спустошували міста і села. Приблизно в цей же період на допомогу населенню виступила мало відома до того сила – запорізьке козацтво. Саме бажання прославити своїх захисників і морально підтримати власний народ спонукали до появи його ж творіння – героїчного епосу.

Найвищого розквіту історична пісня набула під час визвольної війни 1648-1654 років. В цей період народ через пісні і думи повідомляє про свої настрої та переживання, захоплено стежить за перемогами козацького війська, оспівує мало не кожен важливу подію пов'язану з ходом боротьби, при цьому, демонструючи своє щире ставлення як до козаків, так і до їхнього гетьмана Богдана Хмельницького.

Так, в пісні "Чи не той то Хміль", яку було записано в 20-50 рр. XIX ст., а вперше опубліковано М. Максимовичем в збірці "Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем", уславлено перемогу козацького війська у битві з поляками, що відбувалася 6 травня 1648 р. під Жовтими Водами.

Створюючи пісню, народ з елементами сатири, що було досить притаманно народному фольклору, зображує страх ворогів перед українськими захисниками:

“Утікали ляхи – погубили шуби...
Гей, не один лях лежить вищиривши зуби!
Становили ляхи дубовії хати,
Прийдеться ляшенькам в Польщу утікати!” [3,77].

Пісня "Висипали козаченьки з високої гори" розказує про події під Берестечком в червні 1651р., коли через зраду кримського хана Богдан Хмельницький потрапив в полон. В XIX ст. дану пісню було записано М. Костомаровим на Волині.

Власне кажучи, конкретної інформації щодо згаданої події слова пісні не несуть, хіба що тільки кілька рядків дають зрозуміти суть сюжету народного твору:

“А де ж твої, Хмельниченьку, кованії вози?”
“У гетьмана Потоцького стоять на пригоні”.
“А де ж твої, Хмельниченьку, кованії вози?”
“У містечку Берестечку заточені в лози” [3,81].

Битва українського війська з польським на чолі з Яном Казиміром неподалік с.Жванець, що відбулася в жовтні-листопаді 1653р. і відома як Жванецька війна також не залишилася поза увагою усної народної творчості:

“Ой з города з Немирова
Хмара виходжала,
А кравчина запорозька
До Хотії поспішала” [3,82].

Такими словами починається народна пісня. Далі Хмельницький традиційно, з характерною його образу легкістю, перемагає ворожого супротивника:

“Вийшов пан Хмельницький
По жванському полю,
Ой, запекли хлівоньку ляхи
Та тому Подоллю!” [3,84].

Демонструє міць та силу непереможного гетьмана і кінцівка пісні, несучи відтінок

повчального завершення:

“Ой пізнали тоді ляхи,
Де їм станом стати,
До себе їднати!” [3,84].

Цікавим елементом частини пісенного фольклору є уподібнення гетьмана з рослиною хмелем. За версією деяких дослідників (М. Костомаров, Ю Корнєв) таке порівняння вказує на енергійність, відвагу та непереможність Хмельницького, пристосовуваність в складних ситуаціях і здатності виживати в різних умовах. Подібне прихильне ставлення народу до свого рятівника знайшло відображення в піснях “Ой Богдане батьку Хмелю“, “Ой Богдане, Богданечку“, “Ой послав Бог Хмельницького“.

В творчості українського народу простежується не тільки його захоплення талантом, мудрістю, нездоланною волею й організаторськими здібностями Богдана, але й повна довіра та підтримка в досягненні спільної мети, яка власне й об’єднала всю Україну.

Досить часто в піснях підкреслюється зв’язок гетьмана та повсталого народу, що й виступає однією з причин його легендарної сили. Пояснюється це романтичною ідеалізацією та гіперболізацією в зображенні власних героїв, що утвердилися в пісенному фольклорі цього періоду. За словами М. Рильського, поєднання елементів героїчної романтики з реалізмом є характерною рисою майже всіх пісень про визвольну війну 1648-1654рр.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що пісенний фольклор не завжди точний в подачі інформації й історичної правди. Йому властиві елементи художнього вимислу, ліричні відступи, певна міфологізація. Однак народна оцінка історичних дійових осіб і подій тієї епохи в фольклорі відображена вірно.

По суті, історичні пісні, в яких йдеться про визвольну війну під проводом Хмельницького демонструють народне уявлення про патріотизм й народне бачення образів національних героїв, на кшталт гетьмана Богдана та його прибічників і помічників в шляхетній справі беззавітного служіння Батьківщині – Богуна, Морозенка, Кривоноса, Нечая та інших. Характерною ознакою цих творів є глибокий драматизм, напруженість і ліричність сюжету.

Дивовижно, наскільки потужну зброю у вигляді епічних творів створив собі на допомогу знедолений народ, потерпаючи від шкод та знущань з боку нападників. Недаремно це історичне джерело десятиліттями викликало (й наразі продовжує це робити) інтерес у фольклористів, мистецтвознавців, істориків та інших науковців. На основі фольклорного матеріалу писалися історичні книжки (М. Грушевський), художні твори (П. Куліш), народжувалися вірші (Т. Шевченко). Створюючи перлини усної творчості, народ керувався серцем та мовою душі, тому, читаючи, а ще краще слухаючи їх, усі ті переживання й відчуття немов би оселяються на якийсь час в уяві слухача.

Список використаних джерел

1. Грица С. Й. Становлення і розвиток наукової думки про народну творчість // Українська художня культура. – К.: Либідь, 1996. – С.32-53.
2. Грицай М С. “Давня українська проза“. – К.: Вища школа – 1975. – 149с.
3. Думи та пісні про Богдана Хмельницького. – К.: Музична Україна, 1970. – 131с.
4. Костомаров М. Слов’янська міфологія. – К.: Либідь, 1994. – 384с.

Анотація. В статті розглядається питання загальної цінності пісенного фольклору для наукової спадщини. Простежується зв’язок народної творчості з історичною дійсністю. Аналізуються народні пісні доби Хмельниччини з погляду їх емоційного наповнення та достовірності фактів. Оцінюється ставлення українського народу до гетьмана Б.Хмельницького.

Ключові слова: пісенний фольклор, історичні пісні, визвольна війна.

Summary. A question that touches the general value of song folklore for a scientific inheritance is examined in the article. Connection of folk creation is traced with historical reality. The folk songs of Khmelnytchina’s days are analysed from point of their emotional filling and authenticity of facts. Attitude of the Ukrainian people is estimated toward hetman B.Khmelnytsky.

Key words: song folklore, historical songs, national war.